

პოლისემიის, ომონიმიისა და პარონიმიის
ფუნქციები მხატვრულ ტექსტში

(ტარიელ ჭანტურიას პოეზიის მიხედვით)

მხატვრული ლიტერატურა, პოეზია ორ დონეზე ფუნქციონირებს: როგორც თვით სინამდვილის სახე და როგორც სინამდვილის შესახებ შემოქმედის გამოხატულებაში. ეს უკანასკნელი სინამდვილის ობიექტისადმი ცალსახა და სემანტიკურად გამჭვირვალე მიმართებას როდი გამოხატავს. პოეტური ტექსტი სინამდვილის თავისებური ასახვაა, შეფასებაა, ხოლო მხატვრული სემანტიკის ევოლუცია სამყაროს ხედვისა და ზეინდივიდუალურ სემანტიკურ სისტემათა გადაკვეთაზე ძვეს. აქ სემანტიკა იდეურ-ღირებულებითს ორიენტაციას ნიშნავს, რომელიც მხატვრულ აზრს ქმნის. ცნობიერებასა და სინამდვილეს შორის ჩნდება ე. წ. „მესამე რეალობა“, რომელიც გარესამყაროს შინაგან კანონებში შეღწევის სპეციფიკური ინსტრუმენტია და ამავე დროს ხედვისა და აზროვნების ხერხიც არის, რაც გარკვეულად ვლინდება სხვადასხვა ლექსიკურ ჯგუფებსა და სემანტიკურ კლასებში, რომლებსაც იყენებს ესა თუ ის პოეტი.

ტარიელ ჭანტურიას პოეზიაში პოლისემიურ სიტყვათა, ანტონიმათა, ომონიმათა და, აგრეთვე, თანაბგერად სიტყვათა ერთ კონტექსტში გამოყენების ტენდენცია შეიმჩნევა, რაც ენათმეცნიერულ ინტერესს იწვევს, რადგან უშუალოდ უკავშირდება მნიშვნელობისა და ნიშნადობის საკითხს.

ლექსიკური მნიშვნელობის გაგება, როგორც ნიშნის (აღმნიშვნელის) მიმართებისა ცნებასთან (აღსანიშნთან), ფერდინანდ დე სოსიურის მოძღვრებაში იღებს სათავეს. სტრუქტურალისტურ ენათმეცნიერებაში, რომელიც სოსიურის ნიშნადობის კონცეფციის გავლენას განიცდის, ფართოდაა გავრცელებული შეხედულება, რომლის თანახმადაც მნიშვნელობა განიხილება, როგორც ნიშნის მიმართება სხვა ნიშნებთან. მნიშვნელობის ამ სახეს სტრუქტურულს

(ანუ დიფერენციულს) უწოდებენ. მაგრამ სტრუქტურული მნიშვნელობის სხვადასხვა კონცეფციებია შესაძლებელი, ვინაიდან ენის ერთეულები პარადიგმატულსა და სინტაგმატურ მიმართებებში შედიან როგორც თავიანთი აღმნიშვნელებით (ფორმებით), ასევე თავიანთი აღსანიშნებით (მნიშვნელობებით). მაგალითად, დესკრიფციულ ლინგვისტიკაში, უწინარეს ყოვლისა, ვითარდებოდა მნიშვნელობის ისეთი გაგება, რომელიც გულისხმობდა ნიშნის აღმნიშვნელთა შორის მიმართებას. ამასთანავე, დესკრიფცივისტები უმეტესად სწავლობდნენ ნიშანთა (ლინგვისტურ ფორმათა) შორის სინტაგმატურ მიმართებებს, ე. ი. სინტაქსურ მნიშვნელობებს (ვალენტობებს), ჩრდილში რჩებოდათ რა მათი პარადიგმატული მიმართებანი, ე. ი. დიფერენციული ნიშნები (ნიშნადობები). ნიშნადობანი ყურადღების ცენტრში გლოსემატიკამ მოაქცია, რომელიც იკვლევდნენ როგორც „ვალენტობებს“, ისე „ნიშნადობებსაც“. უფრო მეტიც, გლოსემატიკის წარმომადგენლები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ კორელაციასა და რელაციას არა მარტო გამოხატულების, არამედ შინაარსის პლანშიც¹. სტრუქტურალისტურ თეორიებში მნიშვნელობა ზშირად განმარტებული იყო როგორც პარადიგმის (სემანტიკური ველის) ან სინტაგმის (სიტყვათშესამება, წინადადება) შემადგენელ ნაწილებს შორის მიმართება ან მიმართებათა თავმოყრა. პარადიგმატიკულსა და სინტაგმატიკურ რელატივიზმს სემანტიკაში მივყავართ ლექსიკური მნიშვნელობის, როგორც ენის სისტემის დამოუკიდებელი ერთეულის, უარყოფამდე და ამიტომ ამ თვალსაზრისს ბევრი ენათმეცნიერი არ იზიარებს².

არსებობს შესვდულება, რომლის თანახმადაც მნიშვნელობის ცნებაში შეჰყავთ სამი მიმართება: სიტყვისა საგნისადმი, სიტყვისა ცნებისადმი და სიტყვისა ენის სისტემისადმი.

მნიშვნელობის მრავალრიცხოვანი განსაზღვრებანი, რომლებიც სხვადასხვა ენათმეცნიერულ მიმდინარებებშია წარმოდგენილი, შეიძლება დაყვანილ იქნეს ორ არსებით დეფინიციასზე:

1. მნიშვნელობა განმარტებულია როგორც ფსიქიკური, ამსახველი არსი, რომელიც ეთანადება ისეთ ფსიქიკურ მოვლენებს, როგორიცაა წარმოდგენები, მოციები, ცნებები და ა. შ.; 2. მნიშ-

¹ Основные направления структурализма, М., 1964, зб. 85.

² Л. М. Васильев, Современная лингвистическая семантика, М., 1990, зб. 71.

ვნებლობა რელატიური არსია. იგი გამოხატავს მიმართებას საგნისადმი (დენტოტატიური მნიშვნელობა), ცნებისადმი (სიგნიფიკატიური მნიშვნელობა), სამეტყველო აქტის პირობებისა და მონაწილეებისადმი (პრაგმატიური მნიშვნელობა), სხვა ენობრივი ნიშნებისადმი (სტრუქტურული მნიშვნელობა). ამ უკანასკნელს უკავშირდება სწორედ სიტყვის ნიშნადობა, რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მხატვრულ ტექსტში, როგორც ჩაკეტილ სისტემაში, რადგანაც ნიშნის ნიშნადობა განისაზღვრება მისი მდგომარეობით მოცემულ სისტემაში³.

პოეტური ლექსიკის ანალიზისას ნაყოფიერი ჩანს სემანტიკური ნიშნადობის იმგვარი განმარტება, რომელიც სოსიურის იდეებიდან მომდინარეობს: შინაარსობრივი ნიშნადობანი მნიშვნელობის სტრუქტურული კომპონენტებია, რომლებიც მის სტატუსს ადგენენ ენის სემანტიკურ სისტემაში (პარადიგმებში, სინტაგმებში და ა. შ.). ისევე, როგორც მნიშვნელობები, ისინიც ასახავენ ობიექტური სინამდვილის რეალიტებს, ე. ი. შეპირობებული არიან მათ მიერ დასახელებული საგნების ბუნებითა და თვისებებით, მაგრამ მნიშვნელობათაგან განსხვავებით, სემანტიკური ნიშნადობები ჩვენს ცნობიერებაში (და ქვეცნობიერებაში) უფრო ავტომატიზებულია და მათ ცოდნას უფრო ინტუიციური ხასიათი აქვს, ვიდრე ცნობიერი.

ენობრივი და არაენობრივი ცოდნის გამოიჯვინის აუცილებლობის საკითხი დასმული იყო ბოდუენ დე კურტენესა და ა. პოტებნიას შრომებში. ბოდუენ დე კურტენე წერდა: „ენაში, ანუ ადამიანის მეტყველებაში, აისახება სხვადასხვა მსოფლსედეა და განწყობილებაანი როგორც ცალკეული ინდივიდებისა, ისე ადამიანთა მთელი ჯგუფებისა. ამიტომ ენა შეგვიძლია ჩავთვალოთ განსაკუთრებულ ცოდნად, ე. ი. შეიძლება ვცნოთ მესამე ცოდნა — ენობრივი ცოდნა, რომელიც არსებობს, ერთი მხრივ, ინტუიციური, ჭკრეტიითი, უშუალო ცოდნისა, და, მეორე მხრივ, მეცნიერული, თეორიული ცოდნის გვერდით“⁴. ა. პოტებნიას აზრით კი ენობრივი მნიშვნე-

³ Д. Н. Шмелев, Проблемы семантического анализа лексики, М., 1973, 33-18.

⁴ И. А. Бодуэн де Куртене, Избранные труды по общему языкознанию, М., 1968, т. 2, 33-79.

ლობები „არაენობრივი შინაარსის წარმოდგენის საშუალებაა“⁵.

რას წარმოადგენს თვით ენობრივი ცოდნა? ასეთი ცოდნის, სულ ცოტა, სამი ტიპი მაინც არსებობს: მნიშვნელობათა ცოდნა, ნიშნადობათა ცოდნა და ენობრივ ერთეულთა ფუნქციების ცოდნა. მათ შორის ენობრივ მნიშვნელობათა ცოდნაა უმთავრესი სამეცნიერ-ლო-სააზროვნო მოქმედებისა და ვერბალური ურთიერთობისათვის, მაგრამ იმისათვის, რომ პოეტი სრულყოფილად ფლობდეს ენას, აქტიურად და მოქნილად იყენებდეს მას, აუცილებელია ენის მთელი მექანიზმის, აგრეთვე მისი ფუნქციონირების წესებისა და ნორმების ცოდნა, ე. ი. ენობრივ ერთეულთა ნიშნადობათა და ფუნქციონათა ცოდნაც.

ლექსიკურ ერთეულებზე დაკვირვება ტ. ჭანტურიას ლირიკაში გვიჩვენებს, რომ პოეტი ღრმად სწვდება მშობლიურ ენას. ფაქიზად გრძნობს მნიშვნელობათა ნიუანსებს, აგრეთვე ამჟღავნებს შესაშურ „ლინგვისტურ მეხსიერებას“, ვინაიდან ადვილად პოულობს საჭირო სიტყვებს — აგურებს ისეთი პოეტური სტრუქტურების ასაგებად, რომლებიც უხვადაა მის წარმოსახვაში და გამოსაგაღს, რეალიზაციას ეძებს.

დავიწყოთ პოლისემიური სიტყვის ფარგლებში ენობრივ მნიშვნელობათა მიმართებიდან.

როგორც ცნობილია, მრავალმნიშვნელობიანი სიტყვა მიკროსისტემას წარმოადგენს, რომელშიც მნიშვნელობები ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთშეპირობებულია⁶. ისინი რაიმე საერთო აზრობრივი დერძით უკავშირდებიან ერთმანეთს, სიტყვის ამ მნიშვნელობათა შორის სამი მიმართებაა დასაშვები: გადაკვეთა, ჩართვა და სემანტიკური ომონიმია⁷. მაგრამ ერთ სემანტიკურ ველში მათი გაერთიანება მხოლოდ გადაკვეთისა და ჩართვის მიმართებათა არსებობის დროს ხდება, სემანტიკური ომონიმია კი ამ მნიშვნელობებს სხვადასხვა სემანტიკურ ველებში გააბნევს.

⁵ А. А. Потебня, Из записок по русской грамматике, М., 1958, тт. 1—2, гл. 47. სამართლიანობა მოითხოვს აღვნიშნოთ, რომ ეს იდეები ჰემბოლდტის მოძღვრებიდან მომდინარეობს.

⁶ В. М. Прохорова, Полсемия и лексико-семантический способ словообразования в современном русском языке, М., 1980, гл. 32.

⁷ Ф. А. Литвин, Многозначность слова в языке и речи, М., 1984, гл. 14.

პოლისემიურ სიტყვათა მნიშვნელობებს შორის ჩართვის მიმართება ეფუძნება მათ თანამიმდევრულ დერივაციას. დერივაციული ჯაჭვის ცენტრი და ამოსავალი პუნქტი, ჩვეულებრივ, ძირითადი მნიშვნელობაა (შდრ.: აგებს „აშენებს“ — აგებს „აკვამს“ — აგებს „აფენს“). ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტების გადაკვეთა ემყარება მათ პარალელურ, ანუ „რადიალურ“ დერივაციას. მაგალითად, სიტყვა „თვალის“ ძირითადი მნიშვნელობებისაგან (= მხედველობის ორგანო) პარალელურად იწარმოება შემდეგი მნიშვნელობები: 1. ბორბალი; 2. იშვიათი მინერალისაგან გამოთლილი ძვირფასი ქვა; 3. გ ა დ ა ტ. ყველაზე კარგი, ყველაზე ძვირფასი; 4. ზოგი ჩასაბურთი საკრავის ნახვრეტი; 5. საფქვავე მოწყობილობა წისქვილისა; 6. ფანჯრის თითოეული ნაწილი; 7. კ უ თ ხ. ქ ი ზ. სკა; 8. ხურჯინის ორი განყოფილებიდან თითოეული; 9. ყულფი, რგოლი, უჯრედი; 10. თვალის ჩავარდნა — ნაქსოვის ყულფის, თვალის მოშლა-მორღევეა; 11. კ უ თ ხ. თ უ შ. სართული.

აღნიშნულ მნიშვნელობათა ანალიზი გვიჩვენებს, რომ პოლისემიური სიტყვის სემანტიკურ სტრუქტურაში შეიძლება ერთდროულად იყოს მოცემული მნიშვნელობათა შორის ჩართვისა და გადაკვეთის მიმართებები. მაგალითად, „იხდის“ სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობისაგან (= იძრობს, იცლის, იშორებს) იწარმოება მნიშვნელობა „ანაზღაურებს, აძლევს“, მისგან კი პარალელურად ჩნდება „ავადმყოფობას იხდის“ და ფრაზეოლოგიკში „ბოდიშს იხდის“.

პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობათა როგორც ჩართვისას, ისე გადაკვეთისას მის მიერ შექმნილი სემანტიკური ველის ცენტრში ყოველთვის სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობაა, სხვა მნიშვნელობანი პირდაპირ თუ ირიბად მას ექვემდებარებიან. აქედან გამომდინარე, სიტყვის პოლისემიურობა მისი ძირითადი მნიშვნელობით განისაზღვრება. მაგრამ შეიძლება კი პოლისემიური სიტყვის საერთო, ინვარიანტული შინაარსი, როგორც სემანტიკური ველიდან პარადიგმა, დაეიყვანოს ძირითად მნიშვნელობაზე? ეს ჩვენ იმდენად გვაინტერესებს, რამდენადაც გ. ჭანტურიას ლექსიკაზე დაკვირვების პროცესში პოლისემიისა და ომონიმის გამოიწვევის აუცილებლობის წინაშე დავდექით. ამ საკითხთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა.

ზოგიერთ მკვლევარს⁸ პოლისემიური სიტყვის ცალკეული მნიშვნელობები დაჰყავს ე. წ. საერთო, ზოგად მნიშვნელობაზე, ან განიხილავს მათ როგორც ენობრივი ინვარიანტის სამეტყველო ვარიანტებს. ბოლო დროს საერთო მნიშვნელობის ახალი ინტერპრეტაციები გაჩნდა. მაგალითად, ერთნი მრავალმნიშვნელობიანი სიტყვის შინაარსის ინვარიანტად თვლიან სიტყვის ძირითად მნიშვნელობას. მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობა გამოყენების თვალსაზრისით უფრო ხშირია და, ამავე დროს, სემანტიკურადაც დამოუკიდებელია, ავტოსემანტიკურია, იგი სხვა მკვლევართ მაინც სიტყვის მხოლოდ ერთ-ერთ ლექსიკურ-სემანტიკურ ვარიანტად შიაჩნიათ⁹. ი. სენტენბერგი ცდილობს იპოვოს გამოსავალი და გვთავაზობს შემდეგ მოსაზრებას: პოლისემიური სიტყვის ზოგადი მნიშვნელობა მისი ძირითადი მნიშვნელობის თბიექტური შინაარსია, ე. ი. მისი საკუთრივ მნიშვნელობა და ინფორმაციული პოტენციალია. მნიშვნელობის თბიექტურ შინაარსს კი შეადგენს ყველა ის ცოდნა აღსანიშნი საგნის შესახებ, რომელიც ამა თუ იმ ენის მფლობელს აქვს და რომელთა რეალიზაციაც ხდება ერთბაშად ან ნაწილ-ნაწილ აზრობრივ-სამეტყველო ქმედებისას¹⁰. მაგრამ ასეთი განმარტებაც ვერ მოხსნის სიძნელეს. ზოგადი მნიშვნელობის დაყვანა ძირითად მნიშვნელობაზე, როგორც ენობრივ ერთეულზე, არ არის მართებული. ზოგადი მნიშვნელობა კი არ უნდა მოვიპოვოთ ძირითად მნიშვნელობაში, არამედ ისეთი მნიშვნელობა, რომელიც პარადიგმატულად რაც შეიძლება მეტად, სთლთ სინტაგმატურად რაც შეიძლება ნაკლებადაა შეპირობებული¹¹.

ამგვარად, ზოგადი მნიშვნელობის პრობლემა საკამათო რჩება, მაგრამ ეს ვითარება არ გვიშლის ხელს პოლისემიური სიტყვის სემანტიკური სტრუქტურა განვიხილოთ როგორც სემანტიკური

⁸ Р. Якобсон, Итоги девятого конгресса лингвистов: Новое в лингвистике, М., 1966, вып. 4; В. А. Звегинцев, Зарубежная лингвистическая семантика последних десятилетий: Новое в зарубежной лингвистике, М., 1981, вып. 10.

⁹ И. В. Кузнецова, О статусах слова: Исследования по семантике, Уфа, 1983.

¹⁰ И. В. Сентенберг, Лексическая семантика английского языка, М., 1984, сс. 35.

¹¹ Д. Н. Шмелев, Проблемы семантического анализа лексики, М., 1973, сс. 212.

პარადიგმა, რომლის კომპონენტებიც (სიტყვის ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტები) ასე თუ ისე ერთმანეთთანაა დაკავშირებული.

მრავალმნიშვნელობიანი სიტყვის მნიშვნელობათაგან შედგენილი სემანტიკური ველის (პარადიგმის) სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ აღნიშნული მნიშვნელობები მიემართებიან ერთსა და იმავე ლექსემას, როგორც გამოხატულების პლანის ერთეულს. მაგრამ გამოხატულების პლანის საშუალებებით ასე თუ ისე დიფერენცირებული უნდა იქნეს პოლისემიური სიტყვის ცალკეული მნიშვნელობებიც. როგორია ეს საშუალებები? რაში მდგომარეობს მათი თავისებურება? ამ კითხვებზე ენათმეცნიერები ერთმნიშვნელობიან პასუხს იძლევიან ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტები შეიძლება სიტყვის სხვადასხვა გრამატიკული ფორმებით გამოიხატოს, მაგრამ მათი დიფერენციაციის ძირითადი საშუალება კონტექსტია.

კონტექსტთა ტიპები მრავალფეროვანია. არსებობს ლინგვისტური — ლექსიკური, სინტაქსური, სტილისტიკური... და ექსტრალინგვისტური — სიტუაციური, სოციალური, სპეციალიზებული და სხვა სახის კონტექსტები¹². პოლისემიური სიტყვის ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტების გასამიჯნავად არსებითი მნიშვნელობა აქვს თემატურ, კონსტრუქციულსა და ფრაზულ ტიპობრივ კონტექსტებს. ტიპობრივი კონტექსტი, ერთი მხრივ, სიტყვის სამეტყველო გამოყენებათა (სემანტიკურ ვარიანტთა) სიმრავლის აბსტრაქტიზებაა, სოლო მეორე მხრივ — ყოველი მოცემული ვარიანტის რეალიზაციის პოტენციური პირობა, რომელიც მას ახასიათებს, როგორც ენის ლექსიკურ-სემანტიკური დონის ერთეულს. ამგვარად, „ტიპობრივი კონტექსტი არის პ ი რ თ ბ ა, თუ მას განვიხილავთ ენის სისტემიდან ამოვლით, და არის მ ა ჩ ვ ე ნ ე ბ ე ლ ი, თუ მეტყველებიდან, უკვე მოცემული ტექსტიდან ამოვალთ“¹³.

* * *

ტ. ჭანტურიას პოეზიის ერთ-ერთი თავისებურება ისაა, რომ იგი ერთ ლექსში, ერთი კონტექსტის ფარგლებში წარმოაჩენს პოლისემიური სიტყვის სხვადასხვა მნიშვნელობებს, თვით ამ სიტყვას კი იყენებს სარითმო ერთეულად იმგვარად, როგორც ეს ომონიმური რითმებისა და მავჯამების შემთხვევაში გვაქვს:

¹² Л. М. Васильев, Современная семантика... гл. 149.

¹³ Ф. А. Литвин, Многозначность слова... гл. 21.

სულ არ მინდა, ფული ვაგო! (1)
მსურს, ოცნების კოშკი ვაგო! (2)
და ის კოშკი თუ დამეშხვრა,
მეც პასუხი მერე ვაგო! (3)

ოცნებაში მოგებულმა
შენთვის ფონდაში ვაგო! (4)
პური ვჰანო — შეეუბერო:
შამფურებზე მწვადი ვაგო (5)

(„წავებული ლექსი“, გვ. 342)¹¹.

მოყვანილი პოეტური ტექსტი „ავებს“ პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობათა კარგი ილუსტრაციაა. საერთო კონტექსტში (ტიპობრივი კონტექსტების ჩათვლით) მოცემულია ხუთი განსხვავებული მნიშვნელობა და, ამდენად, მოცემული ლექსიკური ერთეულის პოლისემიურობა სპეციფიკურადაა გამოყენებული. თუ რამდენადაა დამახასიათებელი პოეტისათვის ეს მოვლენა, სხვა ნიმუშებიდანაც კარგად ჩანს:

პიჯაკ ვიხდი (1), ხალათს ვიხდი (1)
და შარშანდელ ვალებს ვიხდი (2),
„გმადლობ, ძმოს!“
„გმადლობ, დოს!“ —
მადლობაააც იქით ვიხდი (3) (***) გვ. 329).

მოსწყდა ვარსკვლავი — ჩუქს ქალისაა გაექცა თვალი (1),

ქალს გაქცეული თვალისაკენ (1) გაექცა თვალი (2).

(„სუიკრი უწონობის პირობებში“, გვ. 198).

უკანასკნელ მაგალითში გამოთქმა, მყარი შესიტყვება „გაექცა თვალი“ მთლიანად პოლისემიურია და მისი მნიშვნელობების გარითმვა საგანგებო ეფექტს ახდენს. ფრაზეოლოგიზმების ამ დანიშნულებით გამოყენების სხვა ნიმუშიც შეიძლება მოვიყვანოთ:

ქურდს ქუდი ეწვის (1), თანაც ეწვის
ძვირფასი ბეწვის!

და მასზედ —

ქურდს რომ ქუდი ეწვის (1)

ძვირფასი ბეწვის —

რატომღაც ვული არავის ეწვის (2) (***) გვ. 274).

აქ ფრაზეოლოგიზმთა მხოლოდ საყრდენი სიტყვა „ეწვის“ შეორდება ლექსიკურად. წარმოაჩენს რა სემანტიკურად დიფერენცირებულ მნიშვნელობებს ტიპობრივ კონტექსტში. ასევეა ეს შემდეგ ნიმუშებშიც:

¹¹ ტექსტები მოყვანილია ტ. ქანტურიას წიგნიდან „ბალიში — უატომო ზონა“, თბ., 1986.

ის, რაც ინტელექტა მოკლებულია,
ჩემთვის ინტერესს მოკლებულია
(„რეპლიკა“, გვ. 291).

მაზინჯიც კლავს
ლაშაზიც კლავს,
ლაჩარიც კლავს,
შამაც კლავს...
და იღვრება შამაათ სისხლი (1)
ნაგროვები შამასისხლიც (2) (***) გვ. 311).

შევვხვდა ისეთი შემთხვევებიც, სადაც ძნელად იმიჯნება პო-
ლისემიური სიტყვის მნიშვნელობები, მაგრამ მათი დიფერენცია-
ცია მაინც შესაძლებლად მივიჩნით:

როგორც ობობა ძაფის ბოლოში (1)
ჩასაფრებელი გოდის იგი სიცოცხლის ბოლოს (2)
რომ თავის ქსელში გაგახვიოს, დაგიმორჩილოს
და გაქციოს სიცოცხლის ძაფად.

(„გაწყვეტილი ძაფის ბაღადა“, გვ. 297).

მართალია, განსხვავება (1) და (2) მნიშვნელობებს შორის არ არის მკვეთრი, მაგრამ მაინც შეიგრძნობა, რასაც ადასტურებს ქველ-ში მოცემული განმარტება სიტყვისა „ბოლო“: 1. რისამე ზღვარი სივრცეში ან დროში, რითაც ან სადაც რამე თავდება, — დასასრული, დამთავრება; კიდე || აღსასრული. || ნიშანი „ბოლო“ სიტყვის ქვემნიშვნელობაზე მიუთითებს. (1) მნიშვნელობა, მოცე-
მულ ტექსტში, სივრცეში ზღვარს აღნიშნავს („ძაფის ბოლოს“), ხოლო (2) — დროში ზღვარს, დასასრულს („სიცოცხლის ბო-
ლოს“). ამ მნიშვნელობათა დიფერენცირებას ისიც უწყობს ხელს, რომ „სიცოცხლის ბოლო“ ფრაზეოლოგიურად გამოსატყავს იმ შინა-
არსს, რაც აღსასრულის მნიშვნელობაში ძვეს.

აქვე იმავე მხატვრული დანიშნულებითაა გამოყენებული „ძაფი“ სიტყვის მნიშვნელობები: 1. „ქსელი“ (ძაფი, რომელსაც გამოყოფს აბრეშუმის ჭია, ობობა და მისთ.) და 2. ფიგურალური გამოთქმიდან — „სიცოცხლის ძაფი გაწყდა“ — აღებული მნიშვნე-
ლობა „სიცოცხლის ძაფისა“¹⁵. პოლისემიური სიტყვისა თუ გამო-
თქმის მნიშვნელობათა ამგვარი ხმარება ერთ კონტექსტში პოეტს

¹⁵ ამ მოსაზრების ერთ-ერთ საბუთად თვითონ ლექსის სათაურიც — „გაწყვე-
ტილი ძაფის ბაღადა“ — გამოდგება.

შესაძლებლობას აძლევს გამოხატოს რთული შეტყფორული აზრი. ნათქვამის საილუსტრაციოდ მთლიანად მოგვყავს ლექსი „გაწყვეტილი ძაფის ბალადა“:

როგორც თბობა ძაფის ბოლოში —

ჩასაფრებელი გიციდის იგი სიცოცხლის ბოლოს,
რომ თავის ქსელში გააბვიოს, დაგიმორჩილოს
და გაქციოს სიცოცხლის ძაფად,

რათა სულ მალე,

ვით თბობა ძაფის ბოლოში —

ეკლავ დაელოდოს მსხვერპლს მოთმინებით

და გააბვიოს ქსელში ანაზღად,

ჭერე სიცოცხლის ძაფად აქციოს,

რომ მალე ისევ, ვით თბობა ძაფის ბოლოში —

მსხვერპლს მოთმინებით დაეფლოს ჩასაფრებულს,
დაიმორჩილოს და აქციოს სიცოცხლის ძაფად,

რათა სულ მალე...

საინტერესო ჩანს პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობათა გამოყენების შემთხვევა ფრაზაში, სადაც გამოტოვებულია თვით პოლისემიური სიტყვა. აქ საქმე ეხება არა ენაში ფართოდ გავრცელებულ იმ მოვლენას, როცა პოლისემიის წარმოქმნა ელიფსითაა შეპირობებული¹⁶. არამედ სრულიად განსხვავებულ ენობრივ ფაქტს. ლექსში „პლიაჟი № 3“ ორჯერ გვხვდება სტრიქონები:

ფეთქავენ იმედები და

იშემიური გულები (გვ. 262).

ორი სინტაგმიდან — „ფეთქავენ გულები“ და „ფეთქავენ იმედები“ — პირველში „ფეთქავს“ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობაა გამოხატული: „ძგერს, სცემს“ (გული), მეორეში კი ზმნის გადატანითი მნიშვნელობა, ფიგურალური მნიშვნელობა გვაქვს წარმოდგენილი (მსგავსად შემდეგი მაგალითისა: „მწვანე ფოთლებში მაისი ფეთქავს“). ამ ვითარებაში გამომსახველობით ეფექტს ქმნის „ფეთქავენ“ ლექსიკური ერთეულის გამოტოვება. იგი ელიფსად აღიქმება, რადგან ერთხელ ნახმარი ზმნის აღნიშნული ფორმა ორი მნიშვნელობით წარმოჩნდება იმისდა მიხედვით, თუ რომელ სიტყვასთან შედის წყვილში — „იმედთან“ თუ „გულთან“.

¹⁶ ელიფსისა და პოლისემიის მემართების საკითხი განხილულია წიგნში: ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974, გვ. 254—257.

შასასადამე, ტ. ჭანტურია სიტყვის პოლისემიურობას სპეციფიკურად იყენებს ტექსტში, იგი განსაკუთრებულ მხატვრულ დატვირთვას აძლევს მას, როცა განსხვავებულ მნიშვნელობებს ერთ კონტექსტში მოაქცევს, ამასთანავე, მრავალფეროვნად იყენებს დიფერენცირებულ მნიშვნელობათა პარადიგმატული და სინტაგმატური მოწესრიგების ინტუიციურ ცოდნას. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სწორედ პოლისემიური სიტყვების, მათი მნიშვნელობების გამოყენების მაგალითზე ჩანს, თუ რამდენად სრულყოფილად ფლობს და იყენებს პოეტი ენას, როგორ გრძნობს იგი სიტყვების არა მარტო მნიშვნელობის ნიუანსებს, არამედ მის ნიშნალობასაც ლექსიკურ სისტემაში.

* * *

როგორც ვნახეთ, პოლისემიური სიტყვის ცალკეული მნიშვნელობები ერთ კონტექსტში უფრო ხშირად სარიტმოდ ერთეულებად გამოიყენება. ამავე დანიშნულებით გვხვდება ო მ ო ნ ი მ ე ბ ი ც. როგორც ცნობილია, პოლისემიისა და ომონიმიის გარჩევა არ არის მარტივი. ერთნი ომონიმებად მიიჩნევენ ბგერითად იგივეობრივ, მაგრამ წარმოთქმით განსხვავებულ სიტყვებს¹⁷. ყოველთვის ხომ ვერ ხერხდება სიტყვის წარმოშობის დადგენა და, რაც მთავარია, ამგვარი მიდგომა ომონიმიას ისტორიული ლექსიკოლოგიის სფეროში გადაიტანდა, მაშინ როცა თანამედროვე ენისათვის უნდა გაიმიჯნოს ერთმანეთთან დაკავშირებული მნიშვნელობები და ის მნიშვნელობები, რომლებიც, თუმცა გამოხატულია ერთი და იმავე ბგერითი ფორმით, მაგრამ სემანტიკურად მათ არაფერი აქვთ ერთმანეთთან საერთო¹⁸.

ზოგიერთი მკვლევარი ომონიმიისა და პოლისემიის გასარჩევად წინ წამოსწევს ისეთ, თითქოსდა ობიექტურ, კრიტერიუმებს, როგორიცაა სიტყვაწარმოებისა და სინტაქსის მახასიათებლები. მაგრამ არც ეს ჩანს საიმედო, რადგანაც დერივაციული რიგების ურთიერთდაშორება ყოველთვის და აუცილებლად არ უკავშირდება შესაბამისი მნიშვნელობების დაშორებას.

¹⁷ ბ. ფონ სტა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია... გვ. 40; მისივე, ომონიმი და პოლისემია: იკე, IX—X, თბ., 1957.

¹⁸ Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990, გვ. 344.

ომონიმისა და პოლისემიას შორის ზღვარის გავლება ძნელდება ქვემოთმოყვანილ შემთხვევაში:

ყველგან — კრილობები! —
ნაჩხვლეტები! ნაბზარები!
მეტროპოლიიდან
სკედილია ნაბრჭანები!

ეს მახვილი, იციო? —
ვისკენაა მისამართი! (1)
რად უშლება სიკვდილს
ასე ხშირად მისამართი! (2)

(„სპარტაკი“, გვ. 337—338).

თუ გავიზიარებთ თვალსაზრისს, რომლის თანახმადაც ომონიმია იმ შემთხვევაში გვაქვს, როდესაც სიტყვის ცალკეული მნიშვნელობები საკმაოდ დასცილებიან მის ძირითად მნიშვნელობას, შინაარსს, დაუკარგავთ მასთან კავშირი და ერთმანეთს მხოლოდ ბგერითი შედგენილობით ემთხვევიან, ხოლო პოლისემიასთან გვაქვს საქმე, სანამ ყველა მნიშვნელობა ერთიანდება ერთი აზრობრივი ღერძით და მხოლოდ მეტ-ნაკლებად შორდება მას¹⁹, მაშინ (1) და (2) პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობები ყოფილა. მაგრამ, თუ იმას გავითვალისწინებთ, რომ (1) შედგენილი შემასმენლის სახელადი ნაწილია — „ვისკენაა მისამართი“ < ვისკენ არის მისამართი (მისამართავი), ხოლო (2) მიმდებარე უკვე აღარ აღიქმება და ქველ-ში განიმარტება, როგორც: 1. წარწერა საფოსტო ვაჭვნილზე, რომელშიც აღნიშნულია დანიშნულების ადგილი ან მიმდების ზუსტი ადგილსამყოფელი, სახელი და გვარი; 2. ზუსტი ცნობა ვისიმე საცხოვრებელი ზინის ან დაწესებულების ადგილსამყოფლისა, შეიძლება (1) და (2) ომონიმებად ჩავთვალოთ.

გასაზიარებლად მიგვაჩნია შემდეგი მოსაზრება: მკვეთრი საზღვრის გავლება ომონიმისა და პოლისემიას შორის არ ხერხდება იმიტომ, რომ „ომონიმისა და პოლისემიის ცნებები სხვადასხვა თვალსაზრისით გამოყოფილი ცნებებია.

სიტყვას სხვადასხვა მნიშვნელობა შექნილი აქვს მისი განვითარების მანძილზე, მაშასადამე, პოლისემიის ცნება ისტორიული ენათმეცნიერების ცნებაა, ხოლო სიტყვაში რამდენიმე მნიშვნელობის დადასტურება ნიშნავს ისტორიზმის პოზიციაზე დგომას. მეორე მხრივ, თუ ომონიმებად მივიჩნევთ განსხვავებული მნიშვნელობის მქონე ერთგვარად მზგერ სიტყვებს მათი გენეზისური იგივეობის მიუხედავად, ამით უგულებელვყოფთ ისტორიას. ამრიგად,

¹⁹ ე. ბაბუჩაშვილი, ომონიმია და მისი ადგილი ქართულ ენაში, თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, 93, თბ., 1960.

როდესაც ვცდილობთ მრავალმნიშვნელობიან სიტყვაში ომონიმიისა და პოლისემიის გარჩევას, ამით უკვე ვახდენთ ორი ურთიერთგამომრიცხველი თვალსაზრისის აღრუვას... ომონიმიის აუცილებელი და საკმარისი პირობაა ჰეტეროგენულობა. ომონიმები სხვადასხვა სიტყვებია იმიტომ, რომ ისინი სხვადასხვა წარმოშედლობისანი არიან²⁰.

ომონიმიის თითქმის ყველა სახეობა შეგვხვდა ტ. ჭანტურიას პოეზიაში:

ა) სრული ლექსიკური ომონიმები, რომელთაც არა აქვთ საერთო სემა და არ არიან ერთმანეთთან ასოციაციურად დაკავშირებული:

მე ვარ გაათებული, მე ვარ გაოცებული (1)

მე ვარ გაკვირებული! — დიდად გაოცებული (2) (*** გვ. 335).

ბ) ნაწილობრივი ომონიმია, რომლის დროსაც სიტყვის მხოლოდ ცალკეული ფორმებია თანხვედნილი. მორფოლოგიურად სხვადასხვა წარმოშობის ომონიმების, ანუ ომორფომების მაგალითებია:

ხერხმალი: მალა (1), მალა (1),

მალა (1), მალა (1), მალა (1), მალა (1)...

ხორცმა მალა (2), მალა (2), მალა (2),

მალა (2), მალა (2), — ვერ დამალა... (*** გვ. 244).

„მალავს“ ზმნის მხოლოდ წყვეტილის უზმნისწინთ ფორმა ემთხვევა სიტყვა „მალა“-ს (1).

დიად მარტოობისაკენ

მიდიან მთავარი ქუჩით (1),

მორთულია მათი ქუჩა

იით, დეკით, დეკით, ქუჩით (2).

(„იმები რაზიკაშვილები ტფილისში“, გვ. 327).

აქაც ნაწილობრივი ომონიმიაა, რადგან სახელობით ბრუნვაში გვაქვს მორფოლოგიურად გარჩეული ქუჩა და ქუჩი. ასევეა ქვემოთ მოყვანილ ტექსტშიც, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ომონიმურ წყვილში ერთ-ერთი ნასესხები სიტყვაა:

კმაყოფილი ხარ ალბათ შინით —

რკინით და შინით (1),

²⁰ ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია... გვ. 42.

როგორც ეს გოგო — ჭეყანაზე უმოკლეს მინათ (2).
(„ამერიკა, ამერიკა“, გვ. 427).

გ) იმგვარი ომოფორმები, რომლებიც შედგენილ მაჯამურ რითმებს კმნიან, მაგრამ რომელთაც ლინგვისტური ინტერესი არ ახლავს:

სულ კლდეზე მიჯაჭულს
რა ექნა ამირანს?
როგორ შორეოდა
ამ თურქეთს!
ამირანს! (***) გვ. 357).

წიელი თავისი ცხოვრება
მხოლოდ წუცელი იყირა! (1)
იყო და არა იყო რა (2),
იყო და არა იყო რა (2). (***) გვ. 247).

დ) ომოფონები — სიტყვები ან შესიტყვებები, რომლებიც ერთნაირად წარმოითქმება, მაგრამ განსხვავებულად იწერება. მართალია, ქართულ ენაში, სხვა ენებთან შედარებით, დაწერილობა წარმოთქმის ადეკვატურად ითვლება და აქ ომოფონები თითქმის მოსალოდნელი არ უნდა იყოს, მაგრამ, ჩვენი აზრით, შეიძლება პირობით ასეთი კვალიფიკაცია მიეცეს ქვემოთ დამოწმებულ ზოგიერთ ნიმუშს:

ბოლოს ბატონი მუცელა
სიკვილის ცემა შოფელა. (***) გვ. 247).

ტაშტს თხოულობს ხელწიფე:
— ტაშტ-ტაშტ-ტაშტ-ტაშტ!
თქვენ კი, თქვენ კი — რა მოვდიო:
— ტაშ-ტაშ-ტაშ-ტაშ!
(„აპოლოდიამენტები“, გვ. 249).

ფერთგულესად ვინც იშუ ქალად,
ფეკლებლად დაწამებს „ლალატს“.
გინდა პერანგის ამბრა იფლე? —
ფეკლებლად ჩავაკმევს — „ხალათს!“
(„როთმის კაპოზი“, გვ. 293).

ბედი უნდა ყველაფერს,
ყველა ჩახატს, ყველა ფირს.
(***) გვ. 332).

დარღს ახბივებს მოხაიკა — კედელს შობა ახატია!
აქ იმდენი ფირუზია, აქ იმდენი აქატია!

— ლეთისწობებლმა ყრმის ლოდინში ღამე თურქე აქ ათაა!
მისნის წყნარად და შე მგერა, რასაც ყველა ალათია...
(„ძველი მონასტერი მოეინახულეთ“, გვ. 399).

გადასასხის ქუჩა ქუჩას,
ხიდი ზღს და
დაბა დაბას
ულოცევენ ერთმანეთს
დიდი ბიჭის დაბადებას!

უსურვებენ კაი დღის და
კაი ღამის დაბედებას,
ულოცევენ ერთმანეთს
ლომის — მხსნელის — დაბადებას!
(„ბიჭიაა!“, გვ. 332).

მუდამ ძაძით მოსილი — ხარ ცრემლების საცავი:
ტირი ყველას გულსთვის, მტირალს ნახე საცავის...
შენზე კარგი ვინ იცის კუბატი და საცივი —
იქ ხარ შენი წინააღრთი, დასჭირდება საცავის...
ჩნდება საჭიროება სხვადასხვა დროს საცარიის —
მოაქეთ შენი ქეჭა და მოაქეთ შენი საცერი.
კრძალვა შენი დიდი გვაქვს — მუდამ ძაძით მოსილის —
რაც კი ქვეყნიად დარღია, ყველა დარღში მოცილის...
(„მარიამ ჭიბლაძის გახსენება“, გვ. 448).

ასევე პირობითად თუ შეიძლება ომოგრაფები ვუწოდოთ ქვე-
მოთ დამოწმებულ ბგერათმომდევრობებს, რომელთაგან (1) ზმას
წარმოადგენს:

სწორია ეს? — პრემია დაუგეოა ნო ბელის!
არც აკაის, არც ვარბეტს არ ქონიათ ნობელი!
(„ნობელის პრემია“, გვ. 250).

აღნიშნული ბგერათმომდევრობები გრაფიკულად ემთხვევა ერთ-
მანეთს, მაგრამ მასველი აქეთ სხვადასხვა მარცვალზე (რაც ომო-
გრაფებისთვისაა დამახასიათებელი), თუმცა, თუ გავითვალისწი-
ნებთ იმას, რომ ქართულში მასველი მკაცრად ფიქსირებული არ
არის და საღეჭსო სტრიქონში იგი შეიძლება ფაკულტატიური იყოს,
არ გამოვრიცხავთ, რომ ჩვენ მიერ წარმოდგენილი კვალიფიკაცია
სადავოა.

აკუსტიკური შთაბეჭდილების თვალსაზრისით, პოლისემიური
სიტყვის მნიშვნელობები და ომონიმები, გამოყენებული სართომო

ერთეულად, ძალიან წააგავს ლექსიკურ გამეორებას სარითმო პო-
ზიციაში:

როგორც ბიდიდან მდინარეში,
საოცრად ცისფერ მდინარეში,
ცისფერზე ცისფერ მდინარეში,
მე შენს თვალებში ვიღუბები. (***) გვ. 29).

მაგრამ ეს მსგავსება გარეგნულია, რადგან გამეორების შემ-
თხვევაში სემანტიკური ერთგვაროვნება-ერთფეროვნება გვაქვს
(ცხადია, მსატვრული ფუნქციით), მაშინ როდესაც პოლისემიისა
და თვით ომონიმიისას სიტყვის მნიშვნელობათა გამომსახველო-
ბითი მრავალფეროვნება შეიმჩნევა.

* * *

ტ. ჭანტურიას პოეტური მეტყველებისათვის საკმაოდ დამახა-
სიათებელია სტილისტიკური ფიგურა პ ა რ ო ნ ი მ ა ზ ი ა, რო-
მელიც მდგომარეობს თანაბგერადი, მაგრამ მნიშვნელობით გან-
სხვავებული სიტყვების კალამბურულ დაახლოებაში.

პარონიმაზია პარონიმიის ერთ-ერთი სახეა, როგორც ცნობი-
ლია, პარონიმა ზოგადად ორი სიტყვის (პარონიმების) ბგერათა
ნაწილობრივ დამთხვევას ნიშნავს, როცა მათი მნიშვნელობები
სრულიად განსხვავებულია ან ნაწილობრივია მსგავსი. პარონიმები
ჩნდება როგორც უნებლიეთ, ისე ნებისთ. პირველ შემთხვევაში
გვექნება ენობრივი შეცდომა (ინფარქტი > ინფაქტი, რეანიმაცია <
> რეამინაცია, ნემსი < ნევსი...) და იგი მეტყველების კულტურის
საგანი იქნება, ხოლო მეორეში, როცა პარონიმთა ბგერითი დაახ-
ლოება განზრახ ხდება, რათა მეტი სახეობრიობა და ემოციური
ზეგავლენა ბქონდეს მეტყველებას, ჩვენს წინაშეა სტილისტიკური
ხერხი და მას სტილისტიკა შეისწავლის.

განასხვავებენ სალექსიკონო პარონიმებსა და კონტექსტურ,
ანუ პოეტურ პარონიმებს. ამ უკანასკნელთ მიეკუთვნება ნებისმიე-
რი ბგერითი მსგავსებით შექმნილი წყვილები (მაგ.: პარიზი —
პარეზი, სატინა — სატანა, ციდა და — ციტატა...). სწორედ ამას
უწოდებენ პარონიმაზიას. პარონიმიის ასეთი გავება ანტიკური
რიტორიკიდან მომდინარეობს, სადაც მას განიხილავენ მეტყველე-

ბაში, როგორც ორატორული ხელოვნების აქტში, ბგერათგამკორე-
ბისა და თანაბგერადობის გვერდით²¹.

პარონიმიისა და პარონიმაზიის გასარჩევად შეიძლება გამოდ-
გვს შემდეგი კრიტერიუმი: პარონიმაზია მხოლოდ სხვადასხვა
ძირის (წარმოშობის) სიტყვათა ბგერითი დაახლოებაა. ეს
განმარტება გამოირიცხავს „მეტყველების კულტურის“ ასპექტს და
მოიცავს ხალხურ ეტიმოლოგიასაც. („ჭიათურა — ჭია თუ რა“,
„ბახმარო — ბახ, მარო“; ტ. ჭანტურიასთან: ექსპრომტი — ლექს-
პრომტი, შამპანური — შხამპანური, ექსპერიმენტი — ლექსპერი-
მენტი...). უნდა შევნიშნოთ, რომ პარონიმიის (resp. პარონიმა-
ზიის) კერძო შემთხვევად თვლიან მეზობლობის ანალოგიას
(аналогия по смежности) — ე. წ. პარონიმულ ატრაქციას, რომე-
ლიც განიხილება ბგერათა სიმბოლიზმისადმი მიძღვნილ გამო-
კვლევებში.

პარონიმაზია სშირად გვხვდება ქართულ ფოლკლორში — ან-
დაზებში, აფორიზმებში, ენის გასატყეხებში, ზღაპრის დასაწყისებსა
და გამოცანებში („მუღო — მუნო“, „ელასა, მელასა, ჭიქა მეკიდა
ყელასა“, „ერთსა კაცსა ბლისკინელსა ბლის კალათით ბლის ხიდ-
ზედა ბალი გააქვს და გამოაქვს“...). ამდენად, იგი ბუნებრივი მოვ-
ლენაა ენაში, განსაკუთრებით კი — პოეტურ მეტყველებაში, თუმცა
ყველა როდი მიმართავს მას. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით
საინტერესოა ტ. ჭანტურიას პოეზია, სადაც პარონიმაზიული
სიტყვები ერთ ფრაზაში, უმეტესად, რითმების შემადგენელ ელემ-
ენტებად გვხვდება:

თოვლი — და დებუ ლია!
თოვლი — დიდებუ ლია!
თოვლი — ღრუბლის შვილია!
წვიმის დე დობი ლია!
(„როგორც იქნა, გათოვდა“ გვ. 328).

მბრმავებს სველი ფიფქების ბოლი
და მაგონდება ფიფქების ბოლო...
(„თოვლი ღამით“, გვ. 93).

ქრისტეაი და იუდასი,
მოცარტის და სალიერის
ტანჯვა! ტანჯვა — ხორციელი!
გვემა, გვემა — სუღიერი!
(„ადამიანი“, გვ. 296).

²¹ Лингвистический энциклопедический словарь... გვ. 368.

დაირღვა ძველის-ძველს-ძველი
ულამაზესი პარმონია:
ყოველ მეზღვე შამაკეში
ღღეს დედაკაცის პარმონია!
(„ირონიული“, გვ. 296).

ცნობამიხდის მეგრძე რომ
ლომის სისხლი მასხი,
ვინ იყავი! რომელი!
აღბათ — ვინმე მესხი!
(*** გვ. 449).

ცა, დახაზული მერცხლის კამართ,
რაკი შხაუნამ გადილო,
მალაღმა ღმერთმა ფართლი კამერია
ათასჯერ
მინე
გადილო.
(*** გვ. 413).

სულ ვერცხლი და ბაჭაღლო! —
განა ყალბი ბონე ბი...
განძიც აქ ინახება
საქართველოს ბუნების...
(„განძი“, გვ. 309).

ზოგჯერ პარონომაზია ლექსის ყველა რითმაზე ვრცელდება:

საბოლოოდ, სამუდამოდ
ღამატყვევა ცამ ცემის!
ცემის ცაზე ღრუბელია
••• კოსკია ცამცუმიხ!
მიყვარს ცქერა ცემის ცაზე
ვარსკლავების ციმციმის.
სამუდამოდ, საბოლოოდ
ღამიმონა ცამ ცემის!

სიო — დაფახულება:
ნაძვის მწვანე წამწამის
ცამცუმიხ, კოსკის გამაშორა —
გამიტყუა ცამ ცემის!
უცაბედად სილამაზის
გულში ლახვრად ჩამცემი
მიყვარს ცემი... სამუდამოდ
ღამიმონა ცამ ცემის.

(„ცემი“, გვ. 303).

ცამ ცემის — ცამ ცუმის — ციმციმის გვერდით გვაქვს წამ-
წამის და ჩამცემი. მათი ბგერითი სიახლოვე სართიმო ერთე-
ულთან ცამ ცემის შეპირთბებულია ც, ჩ, წ ბგერების ფონეტი-
კური თავისებურებით — ისინი რთული თანხმოვნებია, აფრიკატუ-
224

ბის არტიკულაცია კი აერთიანებს ხშულებისა და ნაპრალოვნების არტიკულაციათა გარკვეულ მომენტებს. პირველი ორი მომენტი — ხშვა და დაყოვნება — აფრიკატის არტიკულაციაში გვხვდება ისევე. როგორც ეს ხშულებთანა გვაქვს; უკანასკნელი მომენტი — განხშვა — ხდება ისე, როგორც ნაპრალოვნებისა. ამგვარად, $ც = თ + ს$, $ჩ = თ + შ...$ $წ = ტ + ს^{22}$. აქედან გამომდინარე, ც და ჩ ბგერები ემსგავსებიან ერთმანეთს იმის გამო, რომ მათი ხშვა-დაყოვნება იდენტურად ხდება, სოლო ც და წ ბგერებს განხშვის მომენტი აქვთ საერთო, რასაც ვერ ვიტყვით ჩ და წ ბგერებზე, ამიტომ „წამწამის“ და „ჩამცემი“ სიტყვებზე პარონომაზია არ ვრცელდება.

პარონომაზიის სხვა ბევრი მაგალითის მოყვანაც შეიძლება, დავეყვაროფილდებით რამდენიმეთი:

სულ სხვაგვარად ტარდება პლანეტების პარადი,
 არც წინასწარ სულრები,
 არც თამადა პურადი!
 თუმც ეს ჩემი აზრია, აზრი მხოლოდ პირადი!
 (***) გვ. 272).

მახსოვს ჩემი დაყო —
 ჩემი ერთი ციდა და,
 როგორც დედაჩემისგან
 მოტანილი ციტატა!
 დინჯად დაბაჯბაჯებდა,
 განა ისე ცეტადა!
 (***) გვ. 318).

ბგერობრივად მსგავსი სიტყვების გამოყენებას რითმებად ზოგჯერ იმდენად კალამბურული ხასიათი აქვს, რომ იგი ხუმრობა-ონავრობაა უფრო სწირად:

ხანჯალზე უფრო საჭირი
 დღეს შენ ხარ, ბუზის საჭერთი
 მე არ მიყვარს ბორში და
 ყოფნა მიყვარს ბარში და...
 („პატარა სიმღერა“, გვ. 399).

მომწონა, მიყვარს მე პური!
 პურისთვის მაქვს მე პირი!
 (***) გვ. 314).

²² არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952, გვ. 155.

ნუ იკადრებს კაცი, თორემ საწყალ ტუნგუსს
სულ იოლად აჰმეეს — ზურმად აჰნეეს ტუნგოს!

(*** გვ. 274).

ხოლო თუკი თვითონ გმერთი
გადაიქცა სატიანადო,
შვილდება აბრეშუმი გადაიქცეს სატიანადო!

(*** გვ. 249).

ტ. ჭანტურიას აქვს ლექსების ციკლი „ლექსპერიმენტი“, სადაც
სხვა სასიათის ექსპერიმენტებთან ერთად წარმოდგენილია ძიებები
ლექსის ბგერითსა და რიტმულ მსარესთან დაკავშირებით. ლექსში
„ისევ ხმოვნებზე სით მოხვალ!“ პოეტი პარონომაზიას ქმნის სართი-
მო ერთეულებში სუთივე ხმოვნის — ა, ე, ი, ო, უ-ს ჩანაცვლებით:

როგორც ტუპის ცოლები —
ცოლებს ჰგვანან ცოლები!
დაუგროვდათ ცილები!
ქმრებს კი უყვართ ცელები!
სულ ხელში აქვთ ცფლები!
წუწუნებენ ცოლები!

„ფონეტიკურ შტუდიას“ უწოდებს ტ. ჭანტურია თავის ლექსს
„გამაღვიძე, მამალო...“, სადაც პოეტი წერს:

მხოლოდ ერთი ასოთი, ერთადერთი ასოთი
არი განსხვავებული აზოტი და აზოტი.

(გვ. 220).

და შემდეგ ჩამოთვლის პარონომაზიულ წყვილებს: ფინელი —
ფანელი, სასოლი — სასული, შიბი — შუბი, კაცები — კეცები,
ბურდელი — ბორდელი, სასელი — სასელო, ორდენი — ორდერი,
ტარანი — ტირანი, ირანი — ურანი, მარანი — მერანი, ყორანი —
ყურანი, ასკეტი — ასკეცი, პარიზი — პარეზი, იონი — იობი,
ერესი — არესი, თუთუნი — თათუნი, ასეთი — ას ათი, მამალო —
მიმალო, მამული — მამალი, ასოთი — ას ათი...

თუ რამდენად თვითმიზნურია პოეტის ამგვარი ცდები, მას
თავად კარგად აქვს გაცნობიერებული და არც მკითხველს უმაღლავს.
იგი ლექსში „რითმის კაპრიზი“ ამბობს:

ფოთში ჩაგიყვანს რითმა „ფოთიში!“
ბოლიშსაც გათქმევირებს: „ბოლიში!“
ბადეშიც გამოგამწყვედევს: „ბადეში!“
ზუგდიდში ხარჩოს გაქმევეს: „ოლიშიში!“

(გვ. 295).

ტ. ჭანტურიას ძიებები ლექსის ფონეტიკური წყობის სფეროში მოგვაგონებს ფუტურისტებისა და მათთან ახლოს მდგომი პოეტების ექსპერიმენტებს. ეს განსაკუთრებით ეხება ბგერითი ელემენტების აზრობრივი ასოციაციებით დატვირთვასა და გაჯერებას. გავიხსენოთ ვ. ხლებნიკოვის, ნ. ასეევისა და ელ. შაიაკოვსკის სტრიქონები, რომლებიც იმავე პრინციპითაა აგებული, როგორც თაყ ტ. ჭანტურიას შემოგანსილული ლექსები:

ვ. ხლებნიკოვი:

Война и меч вы часто только мяч
Ляптою занятых морей
(«Хаджи-Тархан»)

Горе вам, горе вам, жители пазух
Мира и моря глубоких морщин
(«Война в мышеловке»)

Плаха влоха только тем,
Что на ней рубят головы людям.
(«Манифест представителей земного шара»)

Бурного лёта летá
(«Камеаная баба»)

ვ. შაიაკოვსკი:

Наш бог бег...
Зеленью ляг луг...
Лет быстролётным коням...
Радости пей. Пой.
(«Наш марш»)

ნ. ასეევი:

Когда земное склонит лень,
Выходит легким шагом лань,
С ветвей сорвется мягко лунь,
Плеснет струею черной линь...

ჩვენ არ შევხებხართ ტ. ჭანტურიას პალინდრომონებს („ირა-ზება აბუზარი“... „საიდან ნადიას || ობლის სილბო“... „სარკე ეკრას“...), რომლებიც აგრეთვე ვეხვდება ვ. ხლებნიკოვის პოე-

ზიაში, ცნობილია მისი ე. წ. Перевертень («Чин зван мечем навзничь», «Голод чем меч долог», «Мечи бичем!»...) ²³.

გვაგონდება გ. ტაბიძის სტროფიც:

აი, რა ზზის სიზმარია,
აირვეი ივერია...
აი, ღროშა, აწორღია,
აერების სიბერუა.

როგორც ცნობილია, შუა საუკუნეებში გავრცელებული გამო-
სახვის ეს ხერხი ფორმალისტა შემოქმედებაშიც გაცოცხლდა.

ამგვარად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ტ. ჭანტურია დიდ ყუ-
რადლებას უთმობს ლექსის ბგერითს მხარეს, იგი მრავალფეროვ-
ნად იყენებს ენის ფონეტიკურ შესაძლებლობებს და საინტერესო
მიგნებებით, ამავე დროს, პოეზიაში არსებული გარკვეული ტრადი-
ციების გამოყენებით, საკუთარ ბგერწერას ქმნის.

²³ რუსული პოეზიის ნიმუშები მოყვანილია რ. იაკობსონის მიხედვით:
Р. Яковсон, Новейшая русская поэзия: Работы по поэтике, М., 1987,
გვ. 272—316.